

Onderzoek à la Bolognaise

Jeroen Vanden Berghe

Karen Vandevelde

Ignace Lemahieu

Jeroen Vanden Berghe en Karen Vandevelde zijn beleidsmedewerker Onderzoek UGent (Jeroen.VandenBerghe@UGent.be); (Karen.Vandevelde@UGent.be). Ignace Lemahieu is directeur Onderzoeksangelegenheden (Ignace.Lemahieu@UGent.be).

Het Bolognaproces concentreert zich vooral op het bachelor- en masterniveau. Maar ook op onderzoeksvlak zijn er belangrijke evoluties.

Het *Trends V rapport* van de European University Association (EUA) formuleerde het belang daarvan als volgt: ‘De doctoraatsperiode vormt de belangrijkste link tussen het Europese Hoger Onderwijs en Onderzoek. Kwaliteitsvolle doctoraatsopleidingen zijn daarom essentieel in het bereiken van Europa’s doelstellingen op het vlak van onderzoek’ (Crosier et al., 2007).

Wat zegt Bologna over Onderzoek?

Vier Europese onderwijsministers penden reeds in 1998 hun overtuiging neer dat meer internationale mobiliteit van studenten, professoren en onderzoekers en een sterkere globale concurrentiepositie van het Europese Hoger Onderwijs ons een rijkdom aan positieve perspectieven zouden bieden. In de Sorbonneverklaring openden ze het pleidooi voor een transparant en geharmoniseerd stelsel van drie cycli in het Europese hoger onderwijs (bachelor, master en doctor). De Bolognaverklaring (1999) en de eerste ministeriële opvolgconferentie in Praag (2001) legden nadien de basis voor het bachelor- en masterstelsel.

Het was wachten op de opvolgconferentie in Berlijn (Berlin Communiqué, 2003) tot ook de derde cyclus, de doctoraatsopleiding (*doctoral education*), als prioriteit aan het Bolognaproces werd toegevoegd: ‘Conscious of the need to promote closer links between the European Higher Education Area (EHEA) and the European Research Area (ERA) in a Europe of Knowledge, and of the importance of research as an integral part of higher education across Europe, Ministers consider it necessary to go beyond the present focus on two main cycles of higher education to include the doctoral level as the third cycle in the Bologna Process.’ De integratie van de derde cyclus in het Bolognaproces kwam er na de

Europese Raad van Barcelona (2002), waar de Lissabondoelstellingen inzake onderzoek en ontwikkeling (O&O) vorm kregen. Niet alleen ging die Europese Raad de geschiedenis in voor het lanceren van de 3%-bestedingsnorm voor O&O, maar het was ook de feitelijke start van de European Research Area (ERA). De doelstellingen van de ERA zijn duidelijk: een verhoging van de onderzoeksbudgetten en een eengemaakte markt voor onderzoek en kennisuitwisseling.

De Bologna opvolgconferentie in Bergen (Bergen Communiqué, 2005) concretiseerde de nood aan synergie tussen onderwijs en onderzoek en wees op de scharnierpositie van doctoraatsonderzoek als sluitstuk van een onderwijs carrière en als startpunt van een onderzoekscarrière. In het Londen Communiqué (2007) legden de onderwijsministers de nadruk op het statuut van doctorandi, loopbaanperspectieven en de beschikbaarheid van financiering voor beginnende onderzoekers. Dit zou de Europese onderzoekscapaciteit verhogen en de kwaliteit en competitiviteit van het Europese hoger onderwijs versterken.

De meest recente ministeriële opvolgconferentie in Leuven en Louvain-la-Neuve (2009) besteedde minder aandacht aan het structurele aspect van doctoraatsopleidingen, maar des te meer aan de mobiliteit en de carrièreperspectieven van jonge onderzoekers.

Heel wat Bologna-aspecten uit de eerste en tweede cyclus worden in toenemende mate ook toegepast op de derde cyclus. Getuige daarvan ook het programma tijdens de meest recente conventie van de *Council for Doctoral Education* van de European University Association (CDE, 2009). De volgende thema's zullen in de 'Bologna-post 2010' fase ongetwijfeld tot de kernvraagstukken blijven behoren: toename van het aantal doctorale onderzoekers, internationalisering en hervormingen van de derde cyclus. Die vraagstukken worden in wat volgt kort geschetst.

Meer doctorale onderzoekers

In de Lissabonagenda van 2000 heeft de EU de ambitie uitgesproken om Europa om te vormen tot een competitieve kenniseconomie. Meer investeren in onderzoek, meer onderzoekers, kennisvalorisatie en levenslang leren zijn daartoe de instrumenten. Zo goed als alle Europese landen hebben die doelstelling beleidsmatig vertaald in het verhogen van het aantal doctoraten.

De meest zichtbare beleidsinstrumenten die in Vlaanderen werden ingezet waren de integratie van het aantal behaalde doctoraten in tal van verdeelsleutels (bijvoorbeeld de onderzoeksparameters in de verdeling van de werkingstoelagen voor universiteiten, de BOF- en de IOF-sleutel) en een verlaging van de loonkosten in doctoraatsonderzoek via het fiscaal vrijgestelde 'Dehousse'-statuut. Tijdens de Vlaamse regeerperiode 2004-2009 werd de Lissabonagenda verder uitgebouwd. Zo werd er geïnvesteerd in de stelselmatige verhoging van het aantal doctoraatsbeurzen bij het FWO en het IWT. Het nieuwe Baekelandprogramma stimuleert doctoraatsonderzoek in samenwerking met de industrie. Ook worden jongeren via diverse campagnes aangespoord om te kiezen voor wetenschap en technologische richtingen in het (hoger) onderwijs. Deze maatregelen moeten de instroom garanderen, maar ook aan de doorstroom naar een verdere (academische) loopbaan werd gedacht. Met de verhoging van het aantal postdoctorale mandaten bij het FWO, met extra middelen voor het Bijzonder Onderzoeksfonds (BOF) voor ZAP- en Tenure Track mandaten, moet het onderzoekspotentieel van de universiteiten uitgebouwd kunnen worden. Op federaal niveau werd de afgelopen jaren dan weer ingezet op de zogenaamde defiscalisering, waardoor werkgevers – ook universiteiten – die onderzoekers tewerkstellen gedeeltelijk vrijgesteld worden van doorstorting van de bedrijfsvoorheffing (oorspronkelijk 65%; nu zelfs 75%). Deze middelen worden binnen de instelling opnieuw geïnvesteerd in onderzoek.

Deze beleidsopties hebben ook effect gehad: op tien jaar tijd is het aantal doctoraten bijna verdubbeld: van 580 in het academiejaar 1996-1997 tot 1091 in het academiejaar 2006-2007. Nochtans is de stijgende trend in Vlaanderen minder indrukwekkend als we hem in Europees perspectief plaatsen. België telde in 2006 2,6 doctoraatsstudenten in wetenschap en technologie op 1000 inwoners in de leeftijdscategorie 20-29 jaar en scoort Europees daarmee maar zeer gemiddeld (Eurostat, 2008). Koplopers zijn Finland (met 13,6), Zweden (met 8,3) en Zwitserland (met 7,5).

In hun respectievelijke memoranda vragen de VLIR (VLIR, 2009) en de VRWB (VRWB, 2008a) de Vlaamse overheid om blijvende inspanningen te leveren om een *brain maintain* en zelfs een *brain gain* waar te maken. Relevante initiatieven moeten zich richten op het verder verhogen van de slaagkansen voor doctoraats- en postdocmandaten, het uitbreiden van het tenure-trackstelsel en het uitbreiden van het ZAP-kader. Als aanvulling op de inspanningen om de lokale in-, door- en uitstroom te verhogen, moet Vlaanderen zich ook sterker

positioneren om buitenlands talent aan te trekken (o.a. door een versoepeling van de taalregelgeving in de masteropleidingen en aantrekkelijke onderzoeksfinanciering met een langetermijnperspectief ...).

Internationalisering: gestructureerde mobiliteit van doctorandi

Het stimuleren van internationale mobiliteit bij de eigen onderzoekers en het aantrekken van internationale toponderzoekers zijn essentiële componenten voor het Bolognaproces op derdecyclusniveau. Dit levert immers voordelen op voor de betrokken onderzoeker (verruimen van de onderzoekshorizon, opbouwen van persoonlijke netwerken, versterken van het wetenschappelijk curriculum ...). Het is ook voordelig voor de instelling (uitbouw van institutionele netwerken).

Uit een recente survey van het Expertisecentrum Onderzoeks- en Ontwikkelingsmonitoring (Leyman et al, 2009) blijkt dat de mobiliteitsbereidheid bij jonge onderzoekers vrij hoog ligt; 64% van de junioronderzoekers in Vlaanderen wil in de toekomst graag minstens een maand naar het buitenland in het kader van zijn onderzoek. Toch zijn er factoren die deze bereidheid belemmeren: familiale factoren (kinderen en partner), professionele en praktische problemen (beschikbaarheid van financiering, adequate informatie). Ook de houding van de promotor ten aanzien van mobiliteit blijkt een belangrijke rol te spelen. Het rapport beveelt o.a. aan om meer bekendheid te geven aan de bestaande financieringsinstrumenten en incentives voor buitenlandse onderzoeksverblijven te integreren binnen de doctoraatsopleiding.

Ook de Europese Commissie heeft in haar Partnerschap voor Onderzoekers (European Commission, 2008) enkele gemeenschappelijke doelstellingen geformuleerd waarmee de EU een aantrekkelijke plaats kan worden voor onderzoekers en waarmee de mobiliteit wordt gestimuleerd. De inzet van het partnerschap is om voor het einde van 2010 snelle, meetbare vooruitgang te bereiken in (1) de rekrutering van onderzoekers; (2) de socialezekerheidsbehoeften van mobiele onderzoekers; (3) arbeidsvoorwaarden, werkomstandigheden en loopbaanontwikkeling; en (4) het dichten van de kloof tussen de academische en niet-academische sector. Het departement Economie, Wetenschap en Innovatie (EWI) is gestart met een overlegronde met alle stakeholders om deze doelstellingen in een nationaal actieplan te gieten. De Vlaamse Raad voor Wetenschapsbeleid (VRWB, 2008b) formuleerde alvast 22 concrete adviezen in het kader van dit Partnerschap.

Hervormingen derde cyclus

Hoewel de derde cyclus in de loop van het Bologna proces geïncorporeerd werd binnen de architectuur van de EHEA, is de doctoraatsperiode geen echt studieniveau zoals bachelors en masters. Ze vormt immers ook de eerste fase van de professionele loopbaan van een onderzoeker. Men kan dus niet algemeen harmoniserend optreden zoals in de bamahervorming. Aangezien het Bologna proces vooral de klemtoon legt op transparantie in de opleidingsprogramma's – meer dan op harmonisering – is een hervorming van de derde cyclus met respect voor de bestaande diversiteit, perfect mogelijk.

De conclusies van het Salzburg Bologna Seminar (2005) wezen reeds op gemeenschappelijke kernelementen in het doctoraatsonderzoek in Europa.

- De kern van het doctoraat is de vooruitgang van de kennis door inventief en origineel onderzoek. Het monopolie om doctoraten uit te reiken blijft het best bij de universiteit, ook als men een diversiteit in doctoraatsdiploma's wil invoeren, zoals professionele of industriële doctoraten.
- Elke instelling dient zijn doctoraatsopleiding te plaatsen binnen zijn institutionele missie en traditie. De diversiteit is in dit opzicht een sterkte. Een Europees opgelegd keurslijf lijkt dan ook niet aangewezen. Wel moeten doctoraatsopleidingen zich richten op maatschappelijke uitdagingen en aangepaste carrièreperspectieven.
- Begeleiding, promotorschap en evaluatieprocedures moeten ingebed zitten in een duidelijk kader van gedeelde verantwoordelijkheden tussen de doctoraatsstudent, de promotor en de instelling.
- Doctoraatsopleidingen moeten zich richten op een gepaste tijdsduur, waarbij vier jaren fulltime financiering als een richtsnoer kan worden gehanteerd. Dit modeltraject van drie tot vier jaar wordt weliswaar in weinig Europese landen gehaald: het modeltraject wijst op de standaard beschikbare financiering, maar de werkelijke *Time to Degree* (TTD) is meestal langer. In Vlaanderen, bijvoorbeeld, ligt de gemiddelde doctoraatsduur op 5,4 jaar (Vercoutere et al., 2009).

Sinds 2005 zijn diverse bijeenkomsten van o.a. de European University Association zich gaan toespitsen op een verfijning van deze principes. Hun *Trends V rapport* (Crosier et al., 2007) stelde vast dat structurele hervormingen in de derde cyclus op een razendsnel tempo werden

doorgevoerd aan de Europese universiteiten. Ook de Vlaamse universiteiten lijken meer en meer op deze Europese trein te springen en structureren hun doctoraatstraject binnen *Doctoral Schools*, ieder met de eigen klemtonen (Vandevelde et al., 2007). De hervormingen in de derde cyclus aan de Vlaamse universiteiten zijn weliswaar nog van te recente aard om ze op dit moment te kunnen evalueren (Van Rossem et al., 2009 en Van der Goten & De Grande, 2009).

Conclusie

Het Bolognaproces heeft zijn stempel gedrukt op het onderzoek op doctoraatsniveau in Europa en in Vlaanderen. Door de link te leggen tussen onderwijs, onderzoek en innovatie werd de aandacht gevestigd op extra investeringen in het doctoraatsonderzoek, in een gestructureerde begeleiding van doctorandi, in het stimuleren van internationale mobiliteit en in het trachten garanderen van succesvolle loopbanen voor jonge onderzoekers.

Bologna-post-2010 zal zich vooral moeten richten op een verdere internationale transparantie inzake de kwaliteit en begeleiding van het doctoraat; op het ontwikkelen van een gemeenschappelijk vocabularium om opleidingen, financieringsstatuten en allerhande cijfers betreffende doctoreren internationaal op gepaste wijze te benchmarken; en op een grotere flexibiliteit in de structuur van het doctoraat/de doctoraatsopleiding voor internationaal mobiele onderzoekers. Binnen Europa focussen we ons vooral op de obstakels die moeten worden overwonnen, maar de Bologna-impact buiten Europa is zo mogelijk nóg groter. Canada, de V.S. en Australië kijken vol afgunst naar de snelheid waarmee het magnetische veld van Europa zich uitstrekt in het globale hoger onderwijs- en onderzoekslandschap.

Bronnen

- Bergen Communiqué (2005), *The European Higher Education Area – Achieving the Goals*. Communiqué van de Conferentie van Europese Ministers bevoegd voor Hoger Onderwijs. Bergen, 19-20 Mei.
- Berlin Communiqué (2003), *Realising the European Higher Education Area*. Communiqué van de Conferentie van Europese Ministers bevoegd voor Hoger Onderwijs. Berlijn, 19 September.
- CDE (2009). *Annual Meeting of the EUA Council for Doctoral Education* > Programme. Geraadpleegd op 10 juni op <http://www.eua.be/events/eua-cde-annual-meeting>

- Crosier, D., Purser, L. & Smidt, H. (2007). *Trends V: Universities Shaping the European Higher Education Area*. Brussel, EUA Publications 2007.
- European Commission (2008). *Better careers and more mobility: a European Partnership for Researchers*. Brussel 2008.
- Eurostat (2008). *Doctorate students in science and technology fields (% of the population aged 20-29)*. Geraadpleegd op 4 juni 2009 op <http://epp.eurostat.ec.europa.eu/tgm/table.do?tab=table&init=1&plugin=1&language=en&pcode=tsc00028>
- Leyman et al (2009). 'Survey of Junior Researchers' in Vlaanderen: Resultaten en Aanbevelingen (te verschijnen juli 2009).
- Salzburg Bologna Seminar (2005), *Doctoral Programmes for the European Knowledge Society. Recommendations and conclusions*. Salzburg 3-5 februari.
- Vandevelde, K., Lemahieu, I. & Moens, L. (2007). A Special Breed of Brains. Vlaamse universiteiten richten doctoraatsscholen op. *Delta*, 14, 17-21.
- Van der Goten, G. & De Grande, H. (2009). Over doctoreren en doctorandi: hoe is de weg naar een doctoraat geplaveid? *Kennis in Wording. Het Vlaamse onderzoeks- en innovatiepotentieel*. 57-75.
- Van Rossem, R., Vandevelde, K. & Hoedemakers, C. (2009). Doctorerend innoverend. *Kennis in Wording. Het Vlaamse onderzoeks- en innovatiepotentieel*. 9-36.
- Vercoutere, K., Rons, N., Spruyt, E. & Verlinden, A. (2009). Doctoreren aan Vlaamse universiteiten 1991-2002. *Kennis in Wording. Het Vlaamse onderzoeks- en innovatiepotentieel*. 37-56.
- VLIR (2009). *Memorandum voor de Vlaamse regering, 2009-2014*. Brussel, januari.
- VRWB (2008a). *Duurzame welvaart en welzijn door wetenschap en innovatie. Memorandum 2009-2014*. Brussel, oktober.
- VRWB (2008b). *Het Europees Partnerschap voor Onderzoekers*. VRWB Advies 125. Brussel, 3 december.

Margeteksten

De stijging van het aantal doctoraten in Vlaanderen is in Europees perspectief niet zo indrukwekkend.

De doctoraatsopleiding kan men niet algemeen harmoniseren zoals de hervorming van de bachelors en masters.

Een richtsnoer voor doctoraatsopleidingen is vier jaar fulltime financiering.